

V. RAISZ RÓZSA

TOLCSVAI NAGY GÁBOR: A SZÖVEGEK VILÁGA

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 78 l.

A magyar szövegtani szakirodalom sok kiváló résztanulmánnyal dicsekedhet, kitűnő monográfiák is születnek, sőt folyóirata is van (Szemiotikai szövegtan. Szerk. Petőfi S. János és Békési Imre), kevés azonban az olyan mű, amely népszerű, tanulható, rövid összefoglalását adja a legfontosabb kérdéseknek. Ilyen munka Tolcsvai Nagy Gábor *A szövegek világa* című kötete, mely a szerző szándéka szerint – a szükségesség okos felismerésével – „egyaránt szól diákhoz és tanárhoz” (7. l.). Mert bár a szövegtan tudománya mintegy három évtizedes múltat tekint vissza, és iskolai oktatása is megkezdődött Magyarországon az 1979-es tanterv bevezetésével, az érettségizett, magyar szakos tanárnak készülő fiatalok tájékozatlanul állnak a felvételi vizsgák ilyen témájú kérdései előtt, s a középiskolai magyartanárok egy része ma is meglehetősen tanácstalan, ha tanítását kapja feladatul.

Tolcsvai Nagy Gábor könyve úgy ad közérthető, világos rendszert, hogy nem mond le az elméleti alapok korszerű és tudományos bemutatásáról. Első fejezete a szövegtan mibenlétét taglalja, fontos fogalmakat (megnyilatkozás, szöveg) értelmez, majd bemutatja a szövegtan előzményeit és kialakulását, az ismert ókori-középkori szövegtudományok után a nyelvtudományi előzmények következnek, főként a 20. századi irányzatok, amelyek elvezettek a mondat határának átlépéséhez (a strukturalizmus, az amerikai deskriptív iskola, a generatív grammatika, a beszédaktus-elmélet stb.).

A nyelvtudományban már a mondatjelentés vizsgálatakor kiderült, hogy nem elég leírásához a grammatika. A mondat kettős arculatának – mondat és megnyilatkozás, illetve rendszermondat és szövegmondat – szembeállítására alapján nyilvánvaló, hogy a megnyilatkozás, azaz a szövegmondat nem vizsgálható a pragmatikai szempont nélkül. A szöveggel kapcsolatban pedig közismert, hogy „megalkotásához és megértéséhez

nemcsak a nyelvről való ismereteinkre, hanem a világról való ismereteinkre és megismerő (kognitív) képességeinkre, illetve a kommunikációs helyzetet felismerő képességeinkre is szükség van.” (13. l.) – Ezt az alapgondolatot kellő nyomatékkal hangsúlyozza Tolcsvai Nagy Gábor, hivatkozva Petőfi S. Jánosra mint ennek nemzetközi viszonylatban egyik legismertebb képviselőjére.

A szerző ezután tisztázza, miben áll a szöveg megközelítésének két alapvető iránya: az egyik azt vizsgálja, hogyan épül fel a szöveg elemi egységeiből, a mondatokból, a másik arra kíváncsi, mi szervezi egységgé; hermeneutikai, pragmatikai, szociolingvisztikai szempontból közelíti meg, azaz a kisebb egység, a mondat, illetve a globális egység felől lehet nézni, s ez az utóbbi a szöveg megközelítésének tágabb látókört, korszerűbb szemléletet jelentő módja. Ennek megfelelően Tolcsvai Nagy Gábor a pragmatikai szint tárgyalásával indítja a könyvét, az átfogóbból, a nem nyelviből a nyelvi felé haladva. A pragmatikai tényezőhöz sorolja a szöveg jellegzetes külső kivitelét, az „emberi” oldalt (a beszélő, a hallgató személye, társadalmi és érzelmi viszonya, a közönség stb.), a beszédhelyzetet, a beszélő és a hallgató közti kapcsolat módját – ez lehet szóbeli vagy írásbeli, – a szöveg témáját stb., továbbá az olyan pragmatikai tényezőket, amelyek a szöveg részeként jelennek meg, bár nem nyelvi természetűek (szövegtípus, előfeltevés stb.).

A jelentést is a pragmatikai tényezővel összefüggésben mutatja be, hiszen a szövegben a szótári jelentés pragmatikai okból módosulhat. A szemantika keretében nemcsak az izotópiát taglalja, itt tárgyalja a szövegbeli logikai viszonyokat, sőt az aktuális mondattagolást, amely többarcú lévén grammatikai, sőt pragmatikai jelenséggént is felfogható, mivel az a tény, hogy valamely közlésrészlet ismert vagy új, nem nyelvi természetű, habár nyelvileg kifejezhető.

Nagyon világos a szöveggrammatikai szempont elhatárolása: mondatgrammatikai jelenségek tartoznak ide; ezek akkor válnak szöveggrammatikai ténnyé, ha túlmutatnak a mondat határán (proformák, egyeztetés, igeragozás, birtokviszony, névelők, ellipsis, konnektorok stb.).

A szöveg szerkezetét röviden, de a jelenség bonyolultságát érzékeltetve mutatja be. Globális jellegű a szöveg, azaz nemcsak folyamatossága, linearitása van, tehát nemcsak kontinuum, hanem konstruktum: egységes egész, lehetséges világot hoz létre (világfragmentum). Elrendezésében ikonikus, azaz a szöveg felépítése hasonlít a téma felépítésére, szerkezetére. – Itt tárgyalja az idézés formáit (egyenes idézés, függő idézés, szabad függő beszéd) és az intertextualitás jelenségét.

Fontos része a könyvnek a szövegtípusokról szóló fejezet. Rövidsége ellenére is pontos jellemzését adja a mindennapi életben, az intézményekben, a sajtóban, a tudományban használt szövegeknek – és tiszteletre méltó önmérséklettel utalja a szépirodalom szövegtípusait a poétika vizsgálati

körébe, csak a nagy műfajcsoportokat említve meg, s jelezve röviden néhány szépirodalmi szöveg jellemzőit.

A hiányt pótló kötetet a szövegtan szakirodalmából válogatott irodalomjegyzék zárja le, amelyben a szerző pontos értékítélettel és arányérzékkel emelte ki azokat a műveket, amelyek legtöbbet segíthetnek abban, hogy az érdeklődő olvasó tovább tájékozódjon a szövegtan kérdéseiben.